

Надія Денисюк, викладач

Семантичне поле “fiction” у літературознавчих текстах

Переклад наукових теоретико-літературних праць не менш складний процес, ніж перекладання художніх текстів. Серед факторів, які зумовлюють певні труднощі при передачі українською мовою англомовних літературознавчих досліджень, на перший план виходить невідповідність термінологічних систем науки про літературу в пострадянському просторі та англомовному світі.

Українська літературознавча термінологія донедавна істотно не відрізнялася від російської, що зумовлювалося спільними теоретико-методологічними засадами, історико-літературними традиціями, однотипним дидактично-методичним забезпеченням. Тепер же ні російські, ні українські словники не компенсують тих розбіжностей, які склалися за роки так званого “радянського” і “буржуазного” літературознавства. Цілком зрозумілі національні традиції, зумовлені особливостями духовної культури різних народів, вносили додаткові і відмінні конотації в понятійне наповнення навіть тих термінів, які мають спільне грецько-латинське походження. Однак, різні етимологічні витоки тих термінів і терміносполук, які жили концепції і пропозиції культурно-освітніх діячів, що жили і творили в східнослов'янському, західноєвропейському й американському світах, поступово нарощували і збільшували невідповідності в понятійно-термінологічному апараті англомовного “*literary criticism*” і вітчизняного літературознавства навіть у традиційних варіантах. Новітні ж теоретичні концепції, які стосуються мистецтва слова модернізму і постмодернізму, для нашого покоління становлять вже майже нездоланий бар'єр у

спілкуванні. Залишаючи осторонь поки що цей другий пласт найменувань, лексичних засобів, викликаних до життя сучасними художніми експериментами, звернемось до окремих прикладів традиційного літературознавства. Мова піде про лексико—семантичне ядро, пов'язане з сутністю художньої літератури, з осмисленням і фіксуванням засобами мови специфіки мистецтва слова.

В англomовних літературознавчих текстах дуже широко вживається лексема *fiction* у різних словосполученнях і контекстах. Користуючись популярним в англomовному світі літературознавчим словником М. Абрамса [5], який в 1985 році вийшов новим виданням, і ґрунтовним філософсько—естетичним дослідженням П. Ламарка та С. Олсена [7], а також антологією англomовних літературно—критичних текстів, укладених у Москві [8], подамо основні різновиди лексико—семантичних сполук зі словом *fiction*. Отримаємо такий ряд: *account of fiction* [7, 14], *aesthetics of fiction* [8, 193], *analysis of fictionality* [7, 4], *art of fiction* [8, 202], *belief in fiction* [5, 96], *cognitive defence of fiction* [7, 13], *concept of fiction* [7, 18], *craft of fiction* [8, 184], *creative fiction* [7, 310], *criterion of truth to fiction* [5, 96], *descriptive fiction* [7, 20], *didactic fiction* [7, 63], *discussion of fiction* [7, 20], *documentary fiction* [5, 194], *epistemologic fiction* [7, 249], *fact and fiction* [7, 305], *fictional and real* [7, 19], *fictional biography* [5, 94], *fictional dialogue* [5, 95], *fictional dimension* [7, 24], *fictionality* [7, 2], *fictional narrative* [5, 96], *fictional sentence* [5, 95], *fictional strategy* [5, 95], *fictional utterance* [5, 95], *fictional world* [5, 279], *fiction and falsity* [7, 20], *fiction and non-fiction* [7, 30], *fictive representation* [5, 95], *fictive story-telling* [7, 20], *imaginative fiction* [7, 19], *legal fiction* [7, 187], *literary fiction* [7, 11], *logical fiction* [7, 177], *make-believe fiction* [7, 180], *mathematical fiction* [7, 15], *metafiction* [5, 196], *mimetic theory of fiction* [7, 12], *modern English fiction* [8, 201], *narrative fiction* [5, 96], *nature of fiction* [7, 1], *nonfictional discourse* [7, 22], *fictive sentence* [7, 22], *nonfictional writing* [7, 22], *philosophy and fiction* [7, 3], *proper staff of fiction* [8, 202], *prose fiction* [8, 196], *pure fiction* [7, 53], *ubiquity of fiction* [7, 191], *works of literary fiction* [7, 3], *writer of fiction* [5, 95].

Наведений перелік словосполучень із *fiction* свідчить про неможливість звести всі відтінки, аспекти семантики цих висловлювань до однієї-двох відповідних їм українських та російських лексем. Популярний англо-російський словник, укладений за редакцією О.С.Ахманової та Е.Вілсон (*Elizabeth A.M. Wilson*), що витримав уже майже тридцять видань, пропанує тільки два значення *fiction*: 1) белетристика і 2) вимисел (вигадка), фікція, додаючи ще стійку терміносполуку для характеристики наукової фантастики - *science fiction*. Зведення багатогранного семантичного поля *fiction* відразу до белетристики жодною мірою не може задовольнити потреб літературознавця навіть на рівні середньої школи. Про це свідчить англomовний словник літературознавчих термінів, розрахований на таку ж категорію читачів [6]. Його автори, вказавши на найзагальніше значення *fiction* (“*anything made up or imagined*”, щось витворене чи породжене людською уявою), далі відсилають до розповідної прози (“*especially a prose narrative*”), конкретизуючи свою думку переліком відомих здавна термінів - *novel, short story, and literature* [6, 41]. Отже, в обсяг *fiction* включаються неокреслена за суттю і обсягом література, а також жанрові елементи літератури: проза, роман, повість. Тлумачення *fiction* шляхом переліку тих жанрів, різновидів літератури, які мають власні, узвичаєні понятійно-термінологічні позначення, не прояснює проблеми, а є простою заміною термінів [7, 271]. Тому, як вказують П.Ламарк і С.Олсен, взаємовідношення між поняттями/термінами “*literature*” і “*fiction*” залишаються суперечливими і водночас є “центральною теоретичною проблемою” в сучасній теорії літератури [Там само, 273].

Для всебічного обговорення й осмислення згаданої проблеми, для конкретного визначення системи понять і точного окреслення відповідних їм термінів, доцільно виділити різні аспекти дослідження *fiction* (філософський, психологічний, логіко-пізнавальний, історико-літературний), і поставити це поняття в логічний ряд з такими поняттями, які здатні окреслити семантичне поле (*fiction — nonfiction, fiction — truth*, тобто фікційне - документальне, вигадка - правда), і далі диференціювати це смислове поле за певними вимірами чи критеріями: реальне —

уявне — фантастичне; достовірне — ймовірне — умовне — ілюзорне; ізоморфне — деформоване; правдиве — правдоподібне — символічне і т.д. Особливості і структура *fiction* набуватимуть тоді своєї конкретизації в літературних напрямках (класицизм, романтизм, реалізм, модернізм), стилевих течіях, що виділяються в певних напрямках, у жанрах епосу, драматургії, лірики.

Наприклад, В'єрджинія Вулф, характеризуючи новітню прозу кінця XIX-початку XX століття на тлі реалістичної наративної літератури своїх попередників, пише про "*Modern English Fiction*" (сучасну англійську прозу), хоча далі вона вживає і той давній термін - "*Prose fiction*", який мусимо якось перекладати, уникаючи тавтології. Якщо в заголовок її статті винесене слово "*fiction*" в значенні "проза", то як далі перекладати "*prose fiction*"? Виходило б - прозова проза...

Лексико-семантичні перехрещення і накладки трапляються в есеїстів, публіцистів, літературних критиків. Таких логічних некоректностей не можуть допустити вже історики літератури і укладачі термінологічних словників.

М.Абрамс у "Глосарії літературних термінів" спробував знайти вихід з такої ситуації шляхом субординації термінів за критерієм "загальне - конкретне" та аналізу точок зору вчених. Так, розкриваючи смисл *fiction*, він пише: "У широкому значенні *fiction* - це будь-який літературний нарратив (розповідь) у прозі чи віршах, який вигадується, не будучи переліком фактичних (дійсних) подій [6, 94]. І далі: "Вайгінгер використав термін "*fiction*", включивши [в його обсяг] винаходи, химерні образи, витончені порівняння, загадки, фантазії, продукти уяви, концептуальні наставлення, прилади, химери, хибні, регулятивні ідеї і багато іншого".

Виходячи з такого широкого семантичного поля англійського "*fiction*", український перекладач повинен у кожному разі, аналізуючи конкретні літературні факти і літературознавчі тексти, замінити *fiction* різними українськими відповідниками або одним словом, або словосполученням.

Часто доведеться йому калькувати англійські вислови, чи вдаватися до транслітерації. За нашими спостереженнями доводиться вибирати з такого ряду: фікція, фікційність, художня література, белетристика, література

вимислу, проза, комунікативна діяльність, художній твір, усна чи письмова розповідь, роман, повість, автобіографічний роман, образна конструкція, вимисел, домисел, вигадка, підробка, фальшивка, обман, буквена, літературна неправда, об'єкт, уява, фантазія, припущення, вигадана ідея, художній світ, фікційний світ, художність і т.д.

Література:

1. Дрёмов А.К. Художественный образ. – М.: Сов. писатель, 1961. – 408 с.
2. Краткий словарь по эстетике. Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – с.119 – 120.
3. Літературознавчий словник-довідник. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – с.730 – 732.
4. Новиков В. Художественная правда и диалектика творчества. – М.: Сов. писатель, 1974. – 520 с.
5. Abrams M.H. The Glossary of Literary Terms. -1985.
6. Barnet S., Berman N., Burto W. A Dictionary of Literary Terms. – Boston-Toronto, 1960. – 96 p.
7. Lamarque P., Olsen S. Truth, Fiction and Literature. A Philosophical Perspective. - Oxford: Clarondon Press, 1994. - 481 p.
8. The Idea of Literature. The Foundation of English Criticism. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 413 p.